



**ULUSLARARASI AMASYA ÂLİMLERİ SEMPOZYUMU**  
**- INTERNATIONAL AMASYA SCHOLARS'**  
**SYMPOSIUM -**

**21-23 NİSAN 2017 • AMASYA**

**BİLDİRİLER KİTABI - I**



Bu sempozyum T. C. Amasya Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenmiştir.

AMASYA • 2017

## İSMÂİL ŞİRVÂNÎ'NİN TASAVVUFÎ ŞAHSİYETİ

Kadir ÖZKÖSE\*

### Özet

Halid-i Bağdâdî'nin Anadolu'ya gönderdiği halîfelerden biri olan İsmail Şîrvânî, Şîrvan'a bağlı Şemâhî kasabasının "Kürd Emir" köyünde 1197/1781'de dünyâya gelmiştir. İlk tahsilini memleketinde Mehmed Nûrî Efendi'den alıp Molla Camî'nin *Kâfiye Şerhî*'ne kadar okumuştur. 1215/1800 yılında Erzincan'a gidip Evliyazâde Abdurrahman Efendi'den ders görmüş, icazetini müteakip Tokat'a, bir yıl sonra Bağdat'a oradan da Süleymaniye'ye gidip Yahya el-Mervezî el-İmâdî ve Molla Mehmed İbn-i Adem'den hadis ve riyâziye okumuştur.

1220/1805 senesinde Burdur'da fıkıh okuyan Şîrvânî, memleketi olan Şîrvan'a döner ve yedi yıl ilim öğrenmekle meşgul olduktan sonra kendisini manevî ilimlerde de yetiştirecek mürsid arayışına çıkar. Mekke, Medine ve Kudüs ziyaretlerinden sonra 1228/1813'de İstanbul'a gelir. Abdullah ed-Dihlevî (ö. 1240/1824)'ye intisap etme arzusuyla İstanbul'dan ayrılıp Hindistan'a gitmeye karar verir. İsmâil Şîrvânî, Basra'ya gelince ed-Dihlevî'nin mânevî işâreti sonucu, Hâlid-i Bağdâdî'nin huzûruna varır ve ona intisâp eder. el-Bağdâdî'nin sohbet halkasına girdikten sonra gerek Bağdat ve gerekse Süleymaniye'de hocasından hiç ayrılmamış, aklî ve naklî ilimlere âit derslerin çoğuna katılmış, Hâlid-i Bağdâdî nereye giderse gitsin onunla beraber gidip hizmetinde bulunmuştur.

Şeyhi Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'den aldığı icazetle Süleymaniye'den Şîrvan'a gönderilen İsmâil Şîrvânî, burada halkın teveccühüne mazhar olur. Dokuz yıl kadar Şîrvan'da irşad görevi ile meşgul olup orada evlenen Şîrvânî'nin Kafkasya'aki en önemli iki halifesi Has Muhammed ve Muhammed Yerağî'dir. Muhammed Yerağî, Kafkasya'da Ruslara karşı destancı mücadele veren Müridizm Hareketinin lideri Şeyh Şamil'in şeyhidir. Rusya'nın Şîrvân'ı istilâsı üzerine Ruslar tarafından Şîrvan'da hapsedilen Şîrvânî, müritlerinden Ahmed el-Ağdaşî'nin kefaletiyle hapisten kurtulmuş, daha sonra Ahıska'ya gitmiş ve burada iki yıl kadar kalmıştır. Ahıska'nın da işgaliyle 1243/1828'de dört yıl Amasya'da, dokuz yıl Sivas'ta kalıp tekrar Amasya'ya dönerek 1270/1853 yılında Amasya'da vefât etmiştir. Suriye valiliğinden sonra sadrazam olan oğlu Mehmed Rüştü Paşa tarafından türbesinin ve tekkesinin yanına bir câmi inşa ettirilmiştir.

İsmail Şîrvânî edebî üslubu, manevî şahsiyeti, tasavvufî yaklaşımları, toplumsal hassasiyeti, Amasya'nın manevi hamilerinden biri oluşu sebebiyle tasavvufî düşünce geleneğinde önemli bir Nakşî şeyhi olarak dikkat çekmektedir. Şeyh Şamil'in müridizm hareketine kaynaklık ve öncülük etmesi Kafkasya halklarının varoluş mücadelesinde ne denli güçlü bir ilham kaynağı olduğunu göstermektedir. Şîrvan'dan Amasya'ya uzanan bir köprü olarak değerler hiyerarşisinde öncülük etmiş bir sufidir. Aşk felsefesini esas kabul etmesi, gönül felsefesine dikkat çekmesi, kalb hayatını mamur kılma çabası, marifet nazariyesindeki yaklaşımları tebliğimde öncelik durmak istediğim ana başlıklar olacaktır. Müteşerri bir sufi olarak tasavvuf-şeriat ilişkisini temel ittihaz etmesinedeniyle sağlıklı tasavvuf çizgisine öncülük ettiğini temellendirmek istiyorum. İnsan-ı kamil anlayışıyla yetkin insan arayışına nasıl başlayıp ne tür bir insanlık dünyasına kapı araladığını beyan etmek istiyorum.

**Anahtar Kelimeler:** İsmail Şîrvânî, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, Hâlidilik, Osmanlı, Sufilik.

### The Sufi Understanding of Ismail Shrvani

#### Abstract

İsmail Şîrvânî, one of caliphs sent to Anatolia by Halid-i Bağdâdî, was born in Kürd Emir village by Semahi town of Şîrvan province in 1197/1781. He got his primary education from Mehmet Nuri Efendi in his homeland and studied Kafiye commentary of Mullah Cami. In 1215/1800 he went to Erzincan and took courses from Abdurrahman Efendi and upon his ijaza, he left for Tokat and after a year went

\* Prof. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, kadir.ozkose@bozok.edu.tr.

to Baghdad and then to Süleymaniye where he took hadith and riyaziyyat lessons from Yahya el-Mervezî el-İmâdî and Moullah Mehmed İbn-i Adem. Şirvânî studied fiqh at Burdur in 1220/1805 than went back to his homeland Şirvan and had been busy to learn ilm for next seven years then started to look for a murshid who would train himself in spiritual sciences as well. After successive visits to Mecca, Medina and Jerusalem he came to İstanbul in 1228/1813. Then in order to join Abdullah ed-Dihlevî (d. 1240/1824) he left İstanbul and decided to go to India. On his way, when İsmâil Şirvânî arrived in Basra he came into Halid Bağdadi's presence upon the spiritual signal of ed-Dihlevi and joined him. After he joined the Bağdadi's circle of conversation, he never left his teacher neither in Baghdad nor Süleymaniye, he attended most of his courses on mental and traditional sciences and he stayed in Halid- Bağdadi's service wherever he went.

İsmâil Şirvânî was sent to Şirvan upon he deserved the icaza of his Seikh the Mevlâna Halid-I Bağdadi, and became the object of favor of people there. Şirvani had dealt with the task of spiritual guidance in Şirvan for nine years and married there. Two significant caliphs of him in Caucasia were Has Muhammed and Muhammed Yerağî. Muhammed Yerağî is known to be the sheikh of Sheikh Shamil who is the leader of the Muridism movement delivering epic fights against the Russians in Caucasia. Şirvani was imprisoned in Şirvan within the Russian invasion and released by the bail of his murid Ahmed el-Ağdaşî. Then he left for Ahiska and had stayed there for two years. After the invasion of Ahiska he moved to Amasya in 1243/1828 where he had lived for four years, then he had stayed in Sivas for nine years from where he returned back to Amasya and died there in 1270/1853. A mosque was built along with his shrine and convent, by his son Mehmed Rüstü Pasha who became first the governor of Syria then the grand vizier.

Due to his literary style, moral personality, sufist approaches, social sentimentality and his being one of the spiritual mentors of Amasya, İsmail Şirvânî stands out as an important naqshbandi sheikh within the Sufi philosophy. His being the pioneer and origin of Sheikh Shamil's muridism movement, proves how an important source of inspiration he is for the Caucasian nation's struggle for their existence. He is a Sufi who leads in the hierarchy of values as being a bridge extended from Şirvan to Amasya. The main topics I'd like to underline in this paper, would be his predication on the philosophy of law, his remark on the philosophy of the soul, his effort to improve the heartfelt life and his approaches in the theory of marifa.

I would like to base his pioneering in the line of a salutary Sufism, due to his acceptance of the Sufism sharia relation as a ground, as a sufist mutasharri. I would like to describe how he started to search for a perfect human being along with his understanding of İnsan-ı kâmil (mature human being) and what kind of a world of humanity he opened the door for.

**Keywords:** İsmail Şirvânî, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, Hâlidilik, Ottoman, Sūfism.

### 1- İsmail Şirvânî'nin Hayat Serüveni

İsmi İsmail, mahlası sirâcuddin, ulemâ arasında lakabı fakîrullah, seyyidü'n-nücebâ, Mevlânâ, Güllü Mevlânâ olup,<sup>1</sup> doğduğu yere nispetle Şirvânî ve Kürdemirî, mensup olduğu tarikat nedeniyle Nakşî ve Hâlidî nisbeleriyle tanınmaktadır.<sup>2</sup>

Şirvan'a bağlı Şemâhi kasabasının "Kürd Emir" köyünde 1197/1781'de dünyaya gelen İsmail Şirvânî'nin seyyid olduğu, babasının Şeyh Enver isimli sūfî gelenekten bir şahsiyet olduğu kaynaklarda zikredilmektedir.<sup>3</sup> Zamanının en önde gelen âlimlerinden olan babası Enver Şirvânî'den ilk eğitimini aldı. Yedi yaşında Kur'ân'ı hıfzetti ve kıraat-ı seb'a üzere Kur'ân okumayı öğrendi. Dokuz yaşındayken Abdurrahman ed-Dağistânî'den fıkıh ve hadis ilimlerini okumaya başladı. Genç yaşında her türlü fikhî

<sup>1</sup> Muhammed Muhammedcelil, Fariz Celilli, *Mevlânâ İsmail Siraceddin Şirvânî*, ty., s. 40; Turan Böcekçi, *Amasya Evliyalari*, Lazer Ofset Matbaacılık, Amasya, 2002, s. 68.

<sup>2</sup> Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, Seha Neşriyat, İstanbul, 1999, c. II, s. 371.

<sup>3</sup> Abdurrahman Memiş, *Hâlid-i Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidîlik*, Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 164; Osman Fevzi Olcay, *Amasya Ünlüleri*, haz. Turan Böcekçi, Amasya Belediyesi Yayınları, Ankara, 2002, s. 61; Muhammedcelil, *İsmail Sirâcuddin Şirvânî*, s. 24; Böcekçi, *Amasya Evliyalari*, s. 66.

sorunun çözümünde ustalaştı.<sup>4</sup> Mehmet Nuri Efendi'den Molla Cami'nin *Kâfiye Şerhi'nin* okudu.<sup>5</sup> İlim tahsili arzusuyla 1215/1800 yılında Şirvan'dan ayrılmış ve Erzincan'da Evliyâzâde Abdurrahman Efendi'nin yanında ilim tahsilinde bulunup icâzet almıştır.<sup>6</sup> Erzincan'daki tahsil hayatını tamamladıktan sonra Tokat'a giden İsmail Şirvânî, birkaç yıl kaldıktan sonra Bağdat ve Süleymaniye'ye gitmek üzere Tokat'tan ayrılmıştır.<sup>7</sup> Süleymaniye'de Yahya el-Mervezî el-İmâdî'den hadis ilmi, Molla Muhammed'den felsefe dersleri almıştır.<sup>8</sup> 1220/1805-1806 yılında Burdur'da fıkıh tahsili gördükten sonra memleketi Kürdemir'e dönmüş ve burada yedi yıl ilim tedrisatında bulunmuştur.<sup>9</sup>

Uzun soluklu ve meşakkatli ilim yolculuklarıyla ilmî kemâlâle eren İsmail Şirvânî kalbindeki rûhî sızıyı dindirmeye çalışır ve mânevî kemalât arayışını sürdürür. Yüreğindeki aşk ateşi, onu Hicaz yollarına revan kılar. Hac vazifesini ifâ edip Medine-yi Münevvere'de Peygamber Efendimizin Ravza-yı Mutahharası'nı ziyaret ettikten sonra Kudüs'te Mescid-i Aksa'ya uğrar ve 1228/1813 tarihinde İstanbul'a gider.<sup>10</sup>

İstanbul'da birkaç ay kadar kalan İsmail Şirvânî mürsid-i kâmil arayışına koyuldu. İlminden ve fazlından istifade etmek arzusuyla Abdullah ed-Dihlevî'ye intisap etmek isteyen İsmail Şirvânî, İstanbul'dan ayrılıp Hindistan'a gitmeye karar verdi.<sup>11</sup> Basra'ya ulaştığında Abdullah ed-Dihlevî'den mânevî işaret alarak nasibinin Halid-i Bağdâdî'de olduğunu ve onu takip etmesi gerektiğini öğrendi. Dağıstan'dan yürüyerek Kuban, Azerbaycan, Tiflis, Tebriz, Diyarbakır, Halep, Hama, Humus güzergâhını takip ederek bir yıllık yolculuktan sonra Şam'a ulaştı ve Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin huzuruna vardı.<sup>12</sup> Hâlid-i Bağdâdî'ye intisap edip yanında ilim ve irfan dersleri aldı, dört sene mürsidinin hizmetinde bulundu, seyr u sülûkunu tamamlayıp tarikat icazeti aldı.<sup>13</sup> On beş yıl Şam'daki Hâlidîye dergâhında hizmet etti ve irşad yetkisini aldı. Dağıstan, Anadolu ve Azerbaycan'a kadar uzanan bölgelerdeki halk ona yönlendirildi.<sup>14</sup>

İsmail Şirvânî'ye verilen icazetin metni şu minvaldedir:

"Hamd sadece Allah'a mahsûstur. Salât ve selâm risâlet ile görevlendirdiği Muhammed (s.a.v.)'e, onun âl ve ashâbı üzerine olsun.

Bundan sonra; Allah'ın halifesi olarak şefkati, sadık dost, âlim, fâzil, âriflerin ve faziletliilerin kaynağı, sâdât-ı tarîki Nakşbendiyyenin emri ile kuvvetlendirilmiş olan kardeşim, sevdiğimiz ve keremli Hacı İsmail Efendi'ye icâzet verdim. Allah Teâlâ bereketini, derecelerini ve hâllerini artırsın, talebelerine feyizlerini yağdırsın. Ona Nakşbendiyye tarikatında irşâd, zikir ve tevhid telkini ile taliplere nazarının tesirini, nûrları muayyen etmedeki ve perdeleri kaldırmadaki iktidarını tecrübe ettikten sonra icâzet verdim. Bu icâzeti silsile-yi aliyenin büyüklerinden aldığım müsaade ve peygamberin sünnet üzerine istihareden sonra verdim.

Evliyanın yoluna teşebbüs eden herkes onun sohbetini ganimet bilsin.

Ona kitap ve sünnete sarılmayı tavsiye ederim. Keşf ve vicdan ehli imamlara uygun olarak fırka-yi naciye olan ehlisünnetin görüşlerinin gereği olan akideyi düzeltmeye yönelik çalışmayı tavsiye ederim.

Ona Kur'ân muallimlerine, fıkıh âlimlerine, sûflilere hürmet etmeyi, kalb selâmeti, nefis semâhati, cömertlik, güler yüzlülük, haksızlıktan çekinmek, kardeşlerini affetmek, büyüklere ve küçüklere nasihat, düşmanlıkları terk etmek, tamahı terk etmek, Allah'a itimat etmek (Allah kendisine itaat edenleri darda koymaz). Kurtuluşun ancak doğrulukta olduğunu asla unutmamak, Allah'a vasıl olmak ki bu ancak Hz. Muhammed'e tabi olmakla mümkündür.

<sup>4</sup> Hayati Bice, *İşaret Taşları*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2006, s. 207.

<sup>5</sup> Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. II, s. 371; Memiş, *Hâlid-i Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidîlik*, s. 164; Olcay, *Amasya Ünlüleri*, s. 61; Böcekçi, *Amasya Evliyalari*, s. 66; Muhammedcelil, *İsmail Sirâcüddîn Şirvânî*, s. 26.

<sup>6</sup> Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. II, s. 371; Olcay, *Amasya Ünlüleri*, s. 61.

<sup>7</sup> Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. II, s. 371; Olcay, *Amasya Ünlüleri*, s. 61; Memiş, *Hâlid-i Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidîlik*, s. 164; Böcekçi, *Amasya Evliyalari*, s. 66; Olcay, *Amasya Ünlüleri*, s. 61; Muhammedcelil, *İsmail Sirâcüddîn Şirvânî*, s. 27.

<sup>8</sup> Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. II, s. 371; Olcay, *Amasya Ünlüleri*, s. 61; Memiş, *Hâlid-i Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidîlik*, s. 164; Böcekçi, *Amasya Evliyalari*, s. 66; Muhammedcelil, *İsmail Sirâcüddîn Şirvânî*, s. 27.

<sup>9</sup> Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. II, s. 371; Olcay, *Amasya Ünlüleri*, s. 61; Memiş, *Hâlid-i Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidîlik*, s. 165; Böcekçi, *Amasya Evliyalari*, s. 66; Muhammedcelil, *İsmail Sirâcüddîn Şirvânî*, s. 27.

<sup>10</sup> Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. II, s. 371; Memiş, *Hâlid-i Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidîlik*, s. 165; Olcay, *Amasya Ünlüleri*, s. 61; Muhammedcelil, *İsmail Sirâcüddîn Şirvânî*, s. 27.

<sup>11</sup> Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. II, s. 371; Olcay, *Amasya Ünlüleri*, s. 61; Memiş, *Hâlid-i Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidîlik*, s. 165; Böcekçi, *Amasya Evliyalari*, s. 67; Muhammedcelil, *İsmail Sirâcüddîn Şirvânî*, s. 27.

<sup>12</sup> Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. II, s. 371; Memiş, *Hâlid-i Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidîlik*, s. 165; Olcay, *Amasya Ünlüleri*, s. 61; Böcekçi, *Amasya Evliyalari*, s. 67; Muhammedcelil, *İsmail Sirâcüddîn Şirvânî*, s. 27; Hayati Bice, *İşaret Taşları*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2006, s. 207.

<sup>13</sup> Memiş, *Hâlid-i Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidîlik*, s. 165.

<sup>14</sup> Hayati Bice, *İşaret Taşları*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2006, s. 207.

Hiç kimseden daha üstün olduğunu zannetmeyip nefsinin herkesten aşağı göresin. Aleyhinde konuşanı ve hased edeni Allah'a havâle et. Başına gelen şerleri kendi gayretinle def etmeye çalışma. Bu tarikat-ı aliyye'nin şeyhleri dağlar gibi himmetleri ile sana yetişeceklerdir. Eğer isterlerse Allah Teâlâ'nın kudreti ile fesadı o anda maddî olarak bağlarlar.

Bendelerin sayısınca, razı olduğu nefisler adedince, arşının ziyneti ve kalemlerinin mürekkepleri sayısınca Allah'ın salât ve selâmı yine Nebi-yi Ümmîsi Muhammed (s.a.v.)'in aile ve sahabesinin üzerine olsun.

Âlemlerin Rabbine hamd olsun.

Ben fakir ve miskin Hâlid en-Nakşbendî el-Müceddidî

Mevlâ-yı Kerim'in büyük fazlına erişmiş.

Mühr-i Şerif

el-Hâlidî

en-Nakşbendî

el-Müceddidî

el-Kâdirî

el-Kübrevî

es-Sühreverdî

el-Çiştî.<sup>15</sup>

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin tarikat icâzetini aldıktan sonra şeyhi tarafından memleketi Şirvan'a gönderilen İsmail Şirvânî burada 9 yıl irşâd hizmetiyle meşgul olmuştur. Şirvan'a döndükten sonra evlenen İsmail Şirvânî'nin Abdülhamid Efendi (ö. 1846), Sadrazam Mehmet Rüştü Efendi (ö. 1874), Ahmet Hulûsî Efendi (ö. 1889), Mustafa Nûri Bey (ö. 1333/1897) ve Fatıma Şerife Hanım (ö. 1903) isimli beş evladı olmuştur. Ahmet Hulûsî Efendi Osmanlı devletinde kadılık, Mehmed Rüştü Efendi sadrazamlık makamına ulaşmıştır.<sup>16</sup>

1817 yılında Şirvan'a dönen İsmail Şirvânî Rusların Şirvan Hanlığını işgal ettikleri 1820 yılına kadar faaliyetlerini rahat bir ortamda sürdürmüş, Şirvan Hanedanlığının ilgisine mazhar olmuş, Mustafa Han'ın eşi Fatma Beyim tarafından himaye edilmiştir. Rus işgali sonucu hanlık ortadan kalkınca ulemâ ve meşâyıha yönelik baskı politikası artmış, İsmail Şirvânî de Rusların baskı ve engellemelerine maruz kalmıştır.<sup>17</sup>

İsmail Şirvânî'nin Has Muhammed ve Muhammed Yerâği gibi seçkin halifeler yetiştirmesi, halifelerinin sayısının hızla artması, irşâd halkasının gittikçe yaygınlaşması Rusları tedirgin etmiş, halifesi Muhammed Yerâği'ye müntesip bulunan Şeyh Şamil'in kendisiyle irtibatı tespit edilmesi İsmail Şirvânî'nin ve pek çok müridinin Ruslar tarafından hapsedilmesine yol açmıştır. Müridlerinden Ahmed el-Ağdaşî'nin kefaletiyle hapisten kurtulan İsmail Şirvânî 1242/1826-27 yılında Ahıska'ya gitmiştir.<sup>18</sup>

Ahıska'da iki yıl kadar ilim halkaları teşekkül ettiren ve irşâd vazifesini deruhte eden İsmail Şirvânî, geniş tesir halkası oluşturdu ve gücü nüfuza sahip oldu. Ahıska bölgesinden çok sayıda insan kendisinden istifade edip ona intisap etti. Ahıskalı müridleri arasında Zerdablı Molla Ahmed ve Hacı Ahmed Kıyasî gibi tanınmış isimler de vardı.<sup>19</sup>

Şirvan Hanlığından sonra Ahıska topraklarının da işgal edilmesi üzerine Ruslar, Şirvan gibi Ahıska'da da irşâd faaliyetlerinin yürütülmesine fırsat vermediler. Yaşanan işgal sonrası Ahıska halklarıyla birlikte İsmail Şirvânî de 1243/1828'de Anadolu'ya göç etmek zorunda kaldı.<sup>20</sup> İsmail Şirvânî Ahıska'dan ayrıldıktan sonra Şirvan ve Tiflis yöresinden kendisine eşlik eden müritleriyle birlikte Amasya'ya yerleşti. Bir yandan kendisine eşlik eden Kafkas halklarından müritlerini irşâda koyulurken, diğer taraftan da Amasya ve yöresinden sohbetlerine katılan yerli dervişanla sohbet halkasını genişletti. Amasya halkının teveccühüne mazhar olan İsmail Şirvânî Amasya'da 4 yıl kadar eğitim ve tebliğ faaliyetlerini yürüttü.<sup>21</sup>

Dört yıl kadar Amasya'da kaldıktan sonra Sivas'a giden İsmail Şirvânî, burada dokuz yıl hizmet etmiştir.

<sup>15</sup> Muhammedcelil, *İsmail Sirâcüddîn Şirvânî*, s. 33.

<sup>16</sup> Hayati Bice, *İşaret Taşları*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2006, s. 208.

<sup>17</sup> Muhammedcelil, *İsmail Sirâcüddîn Şirvânî*, s. 38.

<sup>18</sup> Muhammedcelil, *İsmail Sirâcüddîn Şirvânî*, s. 53, 55; Böcekçi, *Amasya Evliyaları*, s. 67.

<sup>19</sup> Muhammedcelil, *İsmail Sirâcüddîn Şirvânî*, s. 46.

<sup>20</sup> Muhammed b. Süleyman Bağdâdi, *el-Hakikatü'n-Nediyye fi Âdâbi't-Tarîkatî'n-Nakşbendiyye ve'l-Behçetü'l-Hâlidîyye*, Kahire 1313, s. 80; Es'ad Sâhib, *Buğyetü'l-Vâcid fi Mektûbât-ı Mevlânâ Hâlid*, Dimaşk, 1334, s. 174; İbnü'l-Emin Mahmud Kemâl, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, İstanbul, 1956, s. 436.

<sup>21</sup> Muhammedcelil, *İsmail Sirâcüddîn Şirvânî*, s. 46.

Sivas'ta da hizmet halkasını genişletmiş ve müritlerinin sayısı her geçen gün gittikçe artmıştır.<sup>22</sup> 1841 yılında tekrar Amasya'ya dönen İsmail Şirvânî vefat edene kadar irşad hizmetlerini Amasya'da sürdürmüştür. 17 Ramazan 1264/1848 tarihinde yakalandığı taun hastalığı sonucu 67 yaşında Amasya'da Hakk'a yürümüştür. Kabri Şamlar Mezarlığındadır. Şeyhin kabri üzerine Suriye valiliğinden sonra sadrazam olan oğlu Mehmed Rüştü Paşa 1286/1869-70 senesinde iki kubbeli türbe inşa ettirmiş ve 1290/1873-74 senesinde İsmail Şirvânî adına vakıflar tanzim etmiştir. Şirvanlılar Türbesi ve Yukarı Türbe diye bilinen türbede İsmail Şirvânî ile birlikte oğlu Ahmed Hulusi Efendi ve damadı İsa Ruhi Efendi metfundur.<sup>23</sup>

## 2- İsmail Şirvânî'nin Tesir Halkası

İsmail Şirvânî'nin tasavvufî kişiliğinde ilim başat rol oynamaktadır. Gerek Kafkasya'da gerekse Anadolu'da itibar görmesinin başlıca sebebi de ilmî şahsiyetidir. Billhassa fıkıh sahasındaki yetkin konumu onun saygın şahsiyet haline gelmesine vesile olmuştur.

İsmail Şirvânî hikmet sahibi, kâmil ve mükemmil bir şeyhtir. Mutevazi hali ve olgun şahsiyeti sevenlerinin nazarında güç kazanmasını sağlamıştır.<sup>24</sup> Müridlerinin sayısı artmış ve halifeleri nüfuzlu ve saygın şahsiyetler olarak öne çıkmıştır. Onun önde gelen halifelerini şu şekilde sıralayabiliriz:

Has Muhammed Şirvânî

Muhammed Yerâğî

Hamza Nigârî

Külüllü Hacı Ahmed Efendi

Kürdemirli Hacı Mahmud Baba

Hacı Yahya el-Kutkâşenî el-Mekkî

Kazi Kumuhlu Seyyid Cemaleddîn

Oğlu Hacı Muhammed'le birlikte 1877'deki Dağıstan isyanının liderlerinden olan ve Sibirya kampında vefat eden Sogratlı Abdurrahman

Sogratlı Abdurrahman'ın oğlu olup Ruslar tarafından idam edilen Sogratlı Hacı Muhammed

Muhammed Nasih Efendi

Şirvanlı Ahmed Kıyasî Efendi.<sup>25</sup>

İmam Mansur Uçurma'dan sonra Nakşbendiliği Kafkasya'da yayan isim İsmail Şirvânî olmuştur.<sup>26</sup> 1198/1783 yılında Kırım'ı topraklarına kattıktan sonra Kafkasya'yı işgale yönelik Rus emperyalizmi, Nakşbendiyye müntesiplerinin organize ettiği halk direnişiyle karşılaşmıştır. Bu mücadelenin öncüsü olan Şeyh Mansur'un (ö. 1208/1793) başlattığı cihadı XIX. asırda İsmail Şirvânî'nin halifeleri tarafından devam ettirilmiştir. İsmail Şirvânî'nin düşünce ve fikirlerinden beslenen Kafkasya cihad hareketi Kafkasya halklarının umudu olmuştur. Mücadelenin önderi İsmail Şirvani'nin halifesi Şeyh Şamil 1274/1857'de tutsak edilse de onu var eden tasavvuf ve tarikat anlayışı hapsedilememiştir. Şeyh Şamil yirmi yıl hem mücahid hem de bir müşid olarak Rusların Dağıstan'a saldırılarına karşı koymuştur. Arkasında bıraktığı iki halifesi Taşo Hacı ve Şeyh Ummal Ahad Hacı maddî ve manevî bekçilerini devam ettirmişlerdir. Kuzey Kafkasya'da İsmail Şirvani'nin diğer iki halifesi Muhammed Yarağı ve Cemaleddin Gumuki de Hâlidîyye'yi temsil etmişlerdir.<sup>27</sup>

İmam Mansur, İmam Gazi Muhammed ve Şeyh Şamil önderliğinde Rus istilasına karşı gerçekleşen bu harekete "Müridizm Hareketi" adı verilmiştir. Müridizm hareketinin 1834-1859 yılları arasındaki liderliğini Şeyh Şâmil yapmıştır. Ancak 1859 yılı Kafkas halkları için bir dönüm noktası olmuştur. Yetmiş bin kişilik Rus ordusu karşısında kahramanca mücadele etmelerine rağmen Şeyh

<sup>22</sup> Muhammedcelil, *İsmail Sirâcüddîn Şirvânî*, s. 46.

<sup>23</sup> Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. II, s. 373; Abdizâde Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi I*, haz. Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş, Ankara, 1986, s. 163; Memiş, *Hâlid-i Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidîlik*, s. 165; Olcay, *Amasya Ünlüleri*, s. 63; Böcekçi, *Amasya Evliyaları*, s. 68; Muhammedcelil, *İsmail Sirâcüddîn Şirvânî*, s. 47.

<sup>24</sup> Böcekçi, *Amasya Evliyaları*, s. 68-69.

<sup>25</sup> Alexandre Popovic, Gilles Veinstein, *İslâm Dünyasında Tarikatlar (Gelişmeleri ve Aktüel Durumları)*, çev. Osman Türer, Sûf Yayınları, Ankara, 2004, s. 71-72; Muhammedcelil, *İsmail Sirâcüddîn Şirvânî*, s. 53, 104.

<sup>26</sup> Alexandre Bennigsen, Chantal Lemerrier-Quelquejay, *Sûfî ve Komiser Rusya'da İslâm Tarikatları*, çev. Osman Türer, Akçağ Yayınları, Ankara, 1988, s. 95; Mehmet Fatsa, *Tasavvufta Mekki Kolu*, Mavi Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 72; Alexandre Popovic, Gilles Veinstein, *İslâm Dünyasında Tarikatlar*, çev. Osman Türer, Sûf Yayınları, Ankara, 2004, s. 69.

<sup>27</sup> Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İnsan yayınları, İstanbul, 2003, s. 34.

Şâmil komutasında olan ve muharebeler nedeniyle sayıları yüzlerle ifade edilebilecek kadar az olan müridler, muhasaraya alınmışlar ve çıkış yolu bulamayınca teslim olmak zorunda kalmışlardır. Küçük çaplı mücadeleler, 1863 yılına kadar devam etmiş ve bu tarihte mücadele tamamen bırakılmıştır. 1863 yılından sonra Rusları, Kafkasya Bölgesi'nde durduracak düzenli bir hareket kalmamıştır. Ruslar, Kafkasya ileri gelenlerine ve halka sadakat yemini ettirme ile kültürel ve dinsel değişim gibi uygulamaları zorla dayatmaya başlayınca yani ya sadakat ya sürgün ya da katliam arasında bırakılan Kafkasya halkları, Osmanlı Devleti'ne göç etme kararı vermişlerdir.<sup>28</sup>

İsmail Şirvânî, Şirvan'da başlatmış olduğu tarikat hizmetlerini Kafkas halkları arasında sürdürmüştür. Halîfelerini Kazan ve Tatarların arasına hatta Sibiryâ'ya kadar Rusya'nın en ücra köşelerine göndermiştir.<sup>29</sup> Dağıstanlı ve Çeçen halifeleri Kafkasya'da Müridizm hareketini başlatmış ve 1859 yılına kadar Rus işgaline karşı 30 yıl boyunca savaşmışlardır.<sup>30</sup> Kafkasya müridizmi kırsal kesimde yaşayanların Dağıstan ve Çeçenistan'da 1824'ten 1856'ya kadar Rus ordularına karşı gösterdikleri uzun direnişten başka bir şey değildir. Bu direniş hareketi İsmail Şirvânî'nin müridleri tarafından yönetilmiştir. Gazi Muhammed, Şeyh Şâmil ve onun bütün nâibleri Hâlidîliğe mensup isimlerdir.<sup>31</sup>

İsmail Şirvânî'nin Kafkasya'daki esaslı mücadelesi cehâlete, yanlış din tasavvurlarına, bid'at ve hurâfelere karşı olmuştur. Ehli-sünnet anlayışını perçinlemeye ve sünnet müdafaasını gerçekleştirmeye çalışmıştır. İsmail Şirvânî'nin müridleri Rus işgali karşısında verdikleri mücadele kadar işgal sonrası sürgüne gönderilen Kafkas halklarının da sesi olmuştur. Günümüz Kafkas halklarının kültür ve folklorünün şekillenmesinde müridlerinin öncü rolü olmuştur.<sup>32</sup>

### 3- İsmail Şirvânî'nin Tasavvuf Anlayışı

İsmail Şirvânî irşad faaliyetlerini Hâlidîyye esasları çerçevesinde yürütmüştür. Şeyhi Mevlânâ Halid-i Bağdâdî'den aldığı "meşrebini geniş tut ve tarikat ihvanının sürçmelerini görme"<sup>33</sup> tavsiyesi İsmail Şirvânî'nin tüm toplum kesimlerini kucaklamasına yol açmış, ümmetin vahdetini ve Müslümanların kardeşliğini öngören bir tasavvuf çizgisini benimsemesini sağlamıştır.

Hâlidîyye'nin sohbet usulü İsmail Şirvânî'nin seyr u sülûk metodu olmuştur. O sohbeti "*Allah'a ulaştırın en kolay ve en etkili yol*" olarak görmüştür. İsmail Şirvânî'ye göre sohbet, müridlerin şeyhten yansıyan feyizlerden istifade kilmalarını, şeyhte tecelli eden ilahi lütufları idrak etmelerini, ahlâkî ve mânevî yapılarında müspet değişikliklerin olmasını sağlamıştır.<sup>34</sup> Peygamber Efendimiz ashabını sohbet yoluyla yetiştirdiği için Şâh-ı Nakşibend de "tarik-ı mâ der-sohbet est/Bizim yolumuzun esası sohbettir" buyurarak Nakşîlikte mürşidle sohbetin önem ve yetiştiriciliğine dikkat çekmiştir. İsmail Şirvânî mürşidin huzurunda olmayı sohbet olarak nitelerken, kalben mürşidle beraber olmayı ve gönüldeki sevgi ile ona benzemeye çalışmayı rabita, Allah'ın kullarına şefkat nazarıyla bakmayı hizmet esası olarak nitelendirmektedir.<sup>35</sup> Sohbet, rabita ve hizmet esasına eşlik eden dördüncü esas zikirdir. İsmail Şirvânî'nin tasavvuf anlayışında Halidîliğin hatme-yi hâcegân uygulaması esaslı bir yer tutmaktadır.<sup>36</sup>

İsmail Şirvânî tasavvufî eğitimin önde gelen ilkelerini kelîmât-ı kudsiyye adı verilen Nakşibendiliğin on bir esası olarak görmektedir. İlk dönem Nakşî metinlerinde bu on bir kâideden ilk sekizinin Abdülhâlik-ı Gucdüvânî tarafından belirlendiği, ayrıca vukûf-i zamânî, vukûf-i adedî ve

<sup>28</sup> Oktay Kızılkaya, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Kafkasya Muhacirlerinin Yozgat Sancağında İskânına Dair Tespitler", *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu 05-07 Mayıs 2016 Bildiri Kitabı*, Bozok Üniversitesi Yayınları, Yozgat, 2016, c. I, s. 540.

<sup>29</sup> Bağdâdî, *el-Hakikatü'n-Nediyye*, s. 80; Es'ad Sâhib, *Buğyetü'l-Vâcid*, s. 174; İbnü'l-Emin, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, s. 436.

<sup>30</sup> Ebu Manneh, "Halidîliğin Yükselişine ve Gelişimine Yeni Bir Bakış", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sûfiler Kaynaklar-Doktrin-Ayin ve Erkan-Tarikatlar-Edebiyat-Mimari-İkonografi-Modernizm*, haz. Ahmet Yaşar Ocak, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. bs., Ankara, 2014, s. 349-350.

<sup>31</sup> Alexandre Popovic, Gilles Veinstein, *İslâm Dünyasında Tarikatlar (Gelişmeleri ve Aktüel Durumları)*, çev. Osman Türer, Sûf Yayınları, Ankara, 2004, s. 72-74.

<sup>32</sup> Popovic, *İslâm Dünyasında Tarikatlar*, s. 90; Hamid Algar, "Nakşibendi Tarihinin Siyasî Boyutları", *Nakşibendilik*, haz. A. Cüneyt Köksal, çev. Kemal Kahraman, İnsan Yayınları, İstanbul, 2007, s. 87.

<sup>33</sup> Es'ad Sâhib, *Buğyetü'l-Vâcid*, s. 138-140, 230-231, 828 ve 75. mektup.

<sup>34</sup> Hamid Algar, "Osmanlı Türkiyesi'nde Hâlidî Nakşibendîlerin Usûl ve Âdâbı", *Nakşibendilik*, haz. A. Cüneyt Köksal, çev. Zeynep Özbek, İnsan Yayınları, İstanbul, 2007, s. 238.

<sup>35</sup> Hasan Kâmil Yılmaz, "Tasavvuf İlgili Soru ve Cevaplar", *el-Lüma'*, Altınoluk Yayınları, Ankara, 1996, s. 473.

<sup>36</sup> Algar, "Osmanlı Türkiyesi'nde Hâlidî Nakşibendîlerin Usûl ve Âdâbı", *Nakşibendilik*, s. 248.

vukûf-i kalbî şeklinde üç kâide daha ilave edilmiştir. Sekiz kâideden bu ilk dördü müridin günlük hayatta uyması gereken kurallardır. Diğer dördü ise günlük evrâd ve zikir esnasında uyacağı prensiplerdir. On bir kaide şunlardır:

1- Huş der dem: Her nefes alıp verişte bilinçli olmak, yani her ân Allah ile olmak ve gaflete düşmemek anlamında bir terimdir. Huş der dem teriminin bir mânâsı da sâlikin içinde bulunduğu makâm ve hâle riâyet etmesidir.<sup>37</sup>

2- Nazar ber kadem: Nazar ber kadem, ayakucuna bakmak demektir. Kelime anlamının böyle olmasının sebebi, kişinin kendisine lazım olmayan şeyleri görmesinden kaçınmak ve böylece dünyaya bağlanmamak içindir. Sembolik olarak nefiste tevazu duygusu meydana getirmek ve hakikî maksada doğru yönelmiş olan bir algıyı yitirmemek içindir.<sup>38</sup> Zahirî anlamı, sâlikin lüzumsuz şeyler görüp gönlünün dağılmaması için yürürken önüne/ayağına bakması anlamında bir terimdir. Bu terimi, sûfînin yürürken gaflet içinde olmaması ve attığı adımları hayır yolunda atmak için bilinçli olması şeklinde yorumlayanlar da vardır.

3- Sefer der vatan: Sefer der vatan, vatandayken yolculuk etmek demektir. Yeryüzünde zahirî olarak yolculuk etmek, doğrusu bir ayna görevi görebilir ve içsel/batinî bir seyahate destek de olabilir. Ancak aynı zamanda esas maksadını yok etmeye ve kendi içinde bir amaç haline gelmeye de müsaittir. Bu noktada Nakşibendîler batinî yolculuğa, yani merkezinde kalbin bulunduğu kişinin içsel âlemindeki, kendi vatanındaki yolculuğa vurgu yaparlar.<sup>39</sup> Vatanda yolculuk anlamına gelen bu terime yüklenen mânâları şu şekilde sıralayabiliriz:

a- Sâlikin kötü huylardan iyi huylara, beşerî sıfatlardan melekî sıfatlara doğru sefer etmesi ve ahlâkını değiştirmesi.

b- Mürid olmak isteyen kişinin uygun şeyh bulmak gayesiyle yolculuk etmesi ve farklı şehirlerde dolaşması.

c- Sûfînin vatanda yani hâlvet odasında zikir ve müşahede ile meşgul olarak kalp gözünün açılması ve bu kalb gözüyle âlemi müşâhede etmesi, âlemin ilginçliklerinde bu göz ile yolculuk etmesi.

d- Sûfînin kalben dünyevî düşüncelerden ve mâsivâdan Allah'a doğru sefer etmesi.<sup>40</sup>

4- Halvet der encümen: Toplum içinde yalnızlık anlamına gelen bu terim sûfînin bir köşeye çekilmeyip halk arasına karışmasını, ancak bedenen halk arasında iken kalben onlardan ayrı, yalnız Allah ile birlikte olmasını ifade etmektedir. Görünüşte halk ile hakikatte Hak ile el kârda gönül yârde/dest be kâr ve dil be yar, beden pazarda kalb yârde/ten der bazar ve dil ba yâr gibi deyimler bu mânâda kullanılmıştır. "Onlar, ne ticaret ne de alış verişin kendilerini Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoyamadığı insanlardır"<sup>41</sup> âyetinde halvet der encümen prensibinin tavsiye edildiği kabul edilir. Bahâeddîn Nakşibend hacca gittiğinde Mina Pazarı'nda bir gencin yaklaşık 5000 dinarlık ticaret yaptığı hâlde kalbinin bir an bile Allah'tan gafil kalmadığını müşâhede ederek ondan övgüyle bahsetmiştir.<sup>42</sup>

5- Yâd kerd: Zikretme ve hatırlama anlamına gelen bu terim, müridin şeyhinden vird olarak aldığı zikri, kalbi ya da dili ile icrâ etmesi demektir. Sâlikin murâkabeye ulaştıktan sonra uyguladığı nefy u isbat zikridir. Nakşibendîyye'nin ilk dönemlerinde dudakları kapatıp dili damağa yapıştırarak kelime-i tevhidî, kalbî yolla icra etme şeklindeki zikir genel kabul görmüştür. Zikirden maksat Allah'tan gafil olmamak ve O'na sevgi ile bağlanmaktır.<sup>43</sup> Bu günlük belli sayıda yapılır. Zâkir, gözlerini yumar, ağzını kapatır, dişlerini birbirine kenetleyip dilini damağına yapıştırır. Nefesini tutup dili hareket etmeksizin kalbiyle zikrecek şekilde illallah lafzını kalbine vurdurur. Hararet, bütün vücuduna başını hareket ettirerek yayılır. Kalbinden bütün fânileri çıkarıp fenâ nazarıyla; bâkî olana da bakâ nazarıyla bakar. Bu

<sup>37</sup> Necdet Tosun, *Bahâeddin Nakşibend Hayatı, Görüşleri, Tarikatı (XII-XVII. Asırlar)*, İnsan Yayınları, II. bs., İstanbul, 2003, s. 335.

<sup>38</sup> Algar, "Nakşibendi Tarikatında Hafî ve Cehrî Zikir", *Nakşibendilik*, s. 106.

<sup>39</sup> Algar, "Nakşibendi Tarikatında Hafî ve Cehrî Zikir", *Nakşibendilik*, s. 106.

<sup>40</sup> Tosun, *Bahâeddin Nakşibend*, s. 336.

<sup>41</sup> Nur, 24/37.

<sup>42</sup> Algar, "Nakşibendi Tarikatında Hafî ve Cehrî Zikir", *Nakşibendilik*, s. 106.

<sup>43</sup> Tosun, *Bahâeddin Nakşibend*, s. 337.



şekilde yirmi bir veya yirmi üç kez söyledikten sonra "*Muhammedun Rasulullah*" der. Bu esnada maksudundan başkasını düşünmez.<sup>44</sup> Burada dikkat çekici bir diğer yön, vukûf-ı adedînin ledün ilminin kapısı olmasıdır. Zira nefy ü isbatta mürid zahiren nefes verirken batındaki hatarâtı da nefyetmektedir.

6- Baz geşt: Geri dönüş veya başka bir makama dönüş anlamına gelen bu terim, nefesi tutarak kalb ile birkaç kez yapılan kelime-i tevhid zikrinden sonra nefesi salarak dil ile "İlahi ente maksûdî ve rızâke matlûbî" (Allahım! Maksadım sensin ve isteğim senin rızandır) cümlesini söylemeyi ifade eder. Bu cümle sayesinde kalbe gelebilecek olan iyi ve kötü tüm düşüncelerin (havâtır) silindiği söylenir. Kalbe gelen havâtır bu cümle ile geri döndüğü, ya da sûfi kalb ile kelime-i tevhid zikrinden sesli ve farklı bir zikre döndüğü için baz geşt diye adlandırılmış olmalıdır. Yeni muridlerin bu cümleyi önceleri taklidî olarak söyledikleri ve zamanla hakikatine erdikleri ifade edilir.<sup>45</sup>

7- Nigâh daşt: Koruma, muhafaza etme anlamındaki bu terim, kalbin dünyevî düşüncelerden korunmasını ifade eder. Nefesi tutarak yapılan kelime-i tevhid zikrinin gayesi de aynıdır. Ubeydullah Ahrâr'a göre nigâh-daşt, ilahi ente maksûdî... cümlesiyle Hakk'a dönen sâlikin bu dönüş ve yöneliş hâlini muhafaza etmesidir. Bu terim bazı kaynaklarda nigah- daşt şeklinde kaydedilmiş ise de mânâsı aynıdır.<sup>46</sup>

8- Yâd daşt: Hatırda tutma, anma anlamına gelen bu terim, daha önce zikredilen üç terimin gayesi olup Allah'ı hatırlama hâlinin daimi olmasını ifade eder. Buna müşâhede ve gaybetsiz huzur da denir. Ubeydullah Ahrâr'a göre yâd daşt, nigâh daştın derinlemesine olan kısmıdır.<sup>47</sup>

9- Vukûf-i zamânî: İçinde bulunan hâlin ve zamanın bilincinde olmak anlamındadır. Sâlik, içinde bulunduğu hâlin şükürü mü yoksa tevbeyi mi gerektirdiğini bilmeli, kabz yani mânevî sıkıntı hâlinde istiğfar, bast yani rahatlık ve neşe hâlinde şükretmelidir. Bu hâllere riâyet ederek gereğini yapmaya vukûf-i zamânî denir. Diğer bir ifadeyle vukûf-i zamânî gönül muhasebesidir, sâlikin zamanının nasıl geçtiğini düşünmesidir. Bazılarına göre vukûf-i zamânî sâlikin kelime-i tevhid zikrini okurken Allah'ın huzurunda olduğunu bilmesi ve dünyevî düşüncelerden sıyrılmasıdır.<sup>48</sup>

10- Vukûf-i adedî: Zikirde sayıya riayet etmek anlamındadır. Sâlik düşüncelerinin dağılmasını engellemek gayesiyle kalben yaptığı zikrin sayısını bilmelidir. Nefesini tutarak üç, beş, yedi ya da yirmi bir defa kelime-i tevhid okumalı, zikrin tek sayıda olmasına özen göstermelidir. Bahâeddîn Nakşbend'in "vukûf-i adedî ilm-i ledunnî'nin ilk mertebesidir" dediği ve bu tarifin yeni müridler için geçerli olduğu söylenir. İleri derecedeki sûfilere göre ise vukûf-i adedî tek olan Allah'ın, sayıları çok olan kâinat eşyasında (a'dad- kevnî) tecellî ettiğinin bilincinde (vakıf) olmasıdır.

11- Vukuf-i kalbî: Bu terimin iki mânâsı vardır. Birincisi sâlikin zikir esnasında Allah'ın huzurunda olduğunun bilincinde olması, ikincisi ise zikir esnasında kalbine teveccüh edip kalben zikrin bilincinde olmasıdır.<sup>49</sup>

İsmail Şirvânî, Nakşbendiliğin bahsedilen esaslarını gerek zikir esnasında gerekse günlük hayatta uygulamıştır. Direnişin her safhasında müridleri evrad-ı şeriflerini okumayı sürdürmüşlerdir. Sürgün hayatlarında müridlerinin huzur iklimi yaşamalarını sağlayan bu esaslar çerçevesinde yaşadıkları Allah'a güven duygusudur. İsmail Şirvânî şer'î esaslara sınıksız yapışmayı, sağlam bir inanca sahip olmayı ve sünnet-i seniyye çizgisinden hiçbir şekilde uzaklaşılmasını istemiştir. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin başlattığı teccid hareketi İsmail Şirvânî vasıtasıyla Kafkasya'da perçinlenmiştir.<sup>50</sup>

## Sonuç ve Değerlendirme

Şirvânî'da büyüüp yetişen, ilim ve hâl ehli bir babanın oğlu olarak güçlü bir İslâmî eğitim alan İsmail Şirvânî

<sup>44</sup> Roberte E. Ornsten, *Yeni Bir Psikoloji*, çev. Erol Göka-Feray Işık, İnsan Yayınları, III. bs., İstanbul, 2001, s. 123-124.

<sup>45</sup> Tosun, *Bahâeddîn Nakşbend*, s. 337.

<sup>46</sup> Tosun, *Bahâeddîn Nakşbend*, s. 338.

<sup>47</sup> Tosun, *Bahâeddîn Nakşbend*, s. 337.

<sup>48</sup> Tosun, *Bahâeddîn Nakşbend*, s. 338.

<sup>49</sup> Tosun, *Bahâeddîn Nakşbend*, s. 338.

<sup>50</sup> Ebu Manneh, "Halidiliğin Yükselişine ve Gelişimine Yeni Bir Bakış", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler Kaynaklar-Doktrin-Ayin ve Erkan-Tarikatlar-Edebiyat-Mimari-İkonografi-Modernizm*, haz. Ahmet Yaşar Ocak, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. bs., Ankara, 2014, s. 358.

uzun soluklu ilim yolculukları gerçekleştirmiş, ihtisas eğitimini tamamladıktan sonra manevî kemalât arayışına koyulmuştur. Seyr u sülûk eğitimini Mevlânâ Halid-i Bağdâdî'nin yanında tamamlamıştır. Bağdâdî'nin yanında hem zahîrî ilimleri hem de bâtınî ilimleri tecrübe eden İsmail Şîrvânî, icâzet aldıktan sonra Mevlânâ Halid-i Bağdâdî'nin halifesi olarak Şîrvân'a gönderilmiştir. Kırım'ın ardından Kafkas halklarına baskı uygulayan ve Kafkas topraklarını işgal eden Ruslar İsmail Şîrvânî'yi hapsedmişler, irşad faaliyetlerine engel olmuşlar ve Kafkasya'dan göç etmek zorunda bırakmışlardır.

Şîrvân ve Ahıska işgallerinden sonra Anadolu'ya dönen İsmail Şîrvânî Sivas ve Amasya'da irşad hizmetlerini sürdürmüştür. Kafkasya gibi Anadolu'da da ilim, ahlâk ve iman seferberliğine soyunmuştur. Kafkasya'da yetiştirip geride bıraktıkları halifeleri Kafkasya halklarının bağımsızlık mücadelesinde öncülük ettikleri ve Müridizm adıyla Kafkas cihad hareketini sürdürmüşlerdir. Anadolu'daki müridleri ise Anadolu'nun madden ve mânen imanı sağlamışlardır.

İsmail Şîrvânî yazılı eser bırakmamıştır ama her biri hakikat yolcusu olan güçlü halifeler bırakmıştır. Onun en büyük eseri yetiştirdiği halifelerdir. O ilim adamı olarak tarikatının çizgisinde ilim halkaları kurmuş, ilme yatırım yapmış, cehâlete bayrak açmış, bid'at ve hurafelerle mücadele vermiş, şerî şerife ömrü boyunca sadakat göstermiş, sünnet-i seniyyenin müdafaası olmuştur.

Nakşî ve Hâlidî esaslarını bir bütün olarak benimsemiştir. Zikir medislerini yaygınlaştırmış, zikirle dirilişi öngörmüş, evrâd ve ezkâra riâyeti esas almıştır. Kelimât-ı kudsiyye diye bilinen esaslara tam riâyeti, rabta uygulamasını icra kılması, müridlerini sohbetle eğitmesi, müridlerini Müslümanların hizmetine koyulmaya yöneltmesi onun tasavvufî düşüncesinin dikkat çeken hususiyetleridir.

### Kaynakça

- Abdizâde Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi I*, haz. Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş, Ankara, 1986.
- Algar, Hamid, "Nakşibendî Tarihinin Siyasî Boyutları", *Nakşibendîlik*, haz. A. Cüneyt Köksal, çev. Kemal Kahraman, İnsan Yayınları, İstanbul, 2007, s. 63-97.
- , "Osmanlı Türkiyesi'nde Hâlidî Nakşibendîlerin Usûl ve Âdâbı", *Nakşibendîlik*, haz. A. Cüneyt Köksal, çev. Zeynep Özbek, İnsan Yayınları, İstanbul, 2007, s. 231-252.
- Bağdâdî, Muhammed b. Süleyman, *el-Hakikatü'n-Nediyye fî Âdâbî't-Tarikati'n-Nakşibendiyye ve'l-Behçetü'l-Hâlidîyye*, Kahire, 1313.
- Bennigsen, Alexandre-Lemercier Quelquejay, Chantal, *Sûfî ve Komiser Rusya'da İslâm Tarikatları*, çev. Osman Türer, Akçağ Yayınları, Ankara, 1988.
- Bice, Hayati, *İşaret Taşları*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2006.
- Böcekçi, Turan, *Amasya Evliyaları*, Amasya, 2002.
- Ebu Manneh, "Halidîliğin Yükselişine ve Gelişimine Yeni Bir Bakış", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler Kaynaklar-Doktrin-Ayin ve Erkan-Tarikatlar-Edebiyat-Mimari-İkonografi-Modernizm*, haz. Ahmet Yaşar Ocak, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. bs., Ankara, 2014, s. 349-350.
- Fatsa, Mehmet, *Tasavvufta Mekki Kolu*, Mavi Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- İbnü'l-Emin Mahmud Kemâl, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, İstanbul, 1956.
- Kızılkaya, Oktay, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Kafkasya Muhacirlerinin Yozgat Sancağında İskânına Dair Tespitler", *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu 05-07 Mayıs 2016 Bildiri Kitabı*, Bozok Üniversitesi Yayınları, Yozgat, 2016, c. I, s. 538-545.
- Memiş, Abdurrahman, *Hâlid-i Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidîlik*, Kitabevi, İstanbul, 2000.
- Muhammedcelil, Muhammed & Celilli, Fariz, *Mevlânâ İsmail Siraceddin Şîrvânî*, ty., s. 40;
- Olcay, Osman Fevzi, *Amasya Ünlüleri*, haz. Turan Böcekçi, Amasya Belediyesi Yayınları, Ankara, 2002.
- Ornsten, Roberte E., *Yeni Bir Psikoloji*, çev. Erol Göka, Feray Işık, İnsan Yayınları, III. bs., İstanbul, 2001.
- Popovic, Alexandre & Veinstein, Gilles, *İslâm Dünyasında Tarikatlar (Gelişmeleri ve Aktüel Durumları)*, çev. Osman Türer, Sûf Yayınları, Ankara, 2004.
- Sâhib, Es'ad, *Buğyetü'l-Vâcid fî Mektûbât-ı Mevlânâ Hâlid*, Dımaşk, 1334.
- Tosun, Necdet, *Bahâeddin Nakşibend Hayatı, Görüşleri, Tarikatı (XII-XVII. Asırlar)*, İnsan Yayınları, II.

bs., İstanbul, 2003.

Vassâf, Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ*, Seha Neşriyat, İstanbul, 1999.

Yılmaz, Hasan Kâmil, "Tasavvufî İlgili Soru ve Cevaplar", *el-Lüma'*, Altınoluk Yayınları, Ankara, 1996, s. 443-558.

Yücer, Hür Mahmut, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İnsan yayınları, İstanbul, 2003.